

Juridische beroepen in België

Een schets van het rechtssociologisch
onderzoeksveld van 1970 tot heden ^(*)

FRANCIS VAN LOON

Gewoon Hoogleraar Universiteit Antwerpen

Voormalig directeur van het Centrum voor Rechtssociologie UFSIA (1990-1996)

STEPHANE DELRUE en WIM VAN WAMBEKE

Wetenschappelijke medewerkers

Centrum voor Rechtssociologie UFSIA

1. INLEIDING

Algemeen gesteld is de doelstelling van de rechtssociologie het verwerven van een beter inzicht in de wisselwerking tussen "recht" en "maatschappij". Via de specifieke invalshoek, eigen aan de sociologie, tracht de rechtssocioloog het levend recht in al zijn facetten te benaderen en te analyseren. Op die wijze kan hij de jurist, de beleidsmakers en de geïnteresseerde burger inlichten over het verband tussen "recht" enerzijds en "sociaal feit" anderzijds.

Tot aan de tweede wereldoorlog was er in België eigenlijk geen sprake van rechtssociologie als een subdiscipline van de sociologie (Van Houtte, 1988, 417). Wel waren er juristen – zoals J. Haesaert – die in zekere mate sociologisch over recht dachten en schreven. Het specifieke rechtssociologisch onderzoek kwam pas goed tot ontwikkeling vanaf het begin van de jaren zeventig. De bescheiden ontwikkeling van de rechtssociologie in Vlaanderen heeft – naast uiteraard de beperkte omvang van de Vlaamse Gemeenschap – ook veel te maken met het feit dat zij een bijna zuiver universitaire aangelegenheid is (Van Houtte, 1988, 422). In tegenstelling tot bijvoorbeeld Nederland (Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatie Centrum bij het Ministerie van Justitie) beschikt ons land niet over een overheidsinstelling die (sociaal-) wetenschappelijk onderzoek verricht over problematieken zoals de evaluatie van wetgeving, conflictafhandeling, achterstand bij de rechtbanken, de situatie van juridische actoren enz. Studieopdrachten voor rechtssociologisch onderzoek in het burgerrechtelijke kader, uitgaande van het Ministerie van

(*) Deze bijdrage werd geschreven vóór het verschijnen van het werk van L. Huyse en H. Sabbe, *De mensen van het recht*, Leuven, Van Halewyck, 1997, 245 p.

Justitie zijn zeldzaam. Binnen de criminologische sfeer wordt door het Ministerie van Justitie wel veel meer sociaal-wetenschappelijk onderzoek gesponsord.

Rechtssociologisch onderzoek kwam eigenlijk slechts in twee universitaire centra tot ontwikkeling: het Instituut voor Recht en Samenleving aan de Katholieke Universiteit Leuven en het Centrum voor Rechtssociologie aan de Universitaire Faculteiten Sint Ignatius te Antwerpen. Opmerkelijk is ook dat het onderzoek hoofdzakelijk wordt bedreven door sociologen, dikwijls zonder juridische opleiding, en grotendeels los staat of in ieder geval marginaal is tegenover het juridisch onderzoekswerk.

Uiteraard kadert het rechtssociologisch onderzoek van de juridische beroepen in dit algemene beeld en vormt het er een significant onderdeel van. Ondanks het feit dat het om een eerder bescheiden aangelegenheid gaat, bestaat er wel enige onderzoeksliteratuur over "the legal profession" in Vlaanderen, die weliswaar voor sommige beroepscategorieën niet altijd even recent is. Omdat individuele professoren veelal de initiatiefnemers van dit onderzoek waren, bestaat er een grote verscheidenheid in thema's en methoden die zich nogal moeilijk leent tot een algemene synthese of een benadering via tendensen.

Dit artikel beoogt een schets van het (empirisch) rechtssociologisch onderzoek over juridische beroepen in Vlaanderen. Af en toe zal worden gerefereerd naar Belgische gegevens. Maar voor de onderzoeksresultaten beperken wij ons tot de studies aan de Vlaamse universiteiten. Wij hebben geprobeerd deze schets van het onderzoeksveld concreet in te vullen met een aantal voorbeelden. Deze voorbeelden zijn illustratief bedoeld en streven geenszins volledigheid na. Om een idee te geven van de bestudeerde thema's zal telkens bondig worden ingegaan op de probleemstelling, de gebruikte methode en op de belangrijkste resultaten. Meteen zal duidelijk worden met welk soort vragen en met welke factoren en variabelen empirisch rechtssociologisch onderzoek werkt.

De actoren in het juridisch gebeuren waarvan in dit artikel enkele aspecten zullen worden belicht, zijn: de advocatuur, het notariaat, de juridische actoren van het gerecht (magistraten en gerechtsdeurwaarders) en de juristen in het bedrijfsleven.

Indien mogelijk zal telkens een tijdsdimensie (vanaf 1970 d.i. de beginperiode van rechtssociologisch onderzoek in Vlaanderen) worden ingebouwd bij de kwantitatieve evolutie van deze beroepscategorieën, gevolgd door een synthese van de belangrijkste onderzoeksresultaten.

2. DE ADVOCATEN

Vele decennia lang is het aantal advocaten in België nagenoeg ongewijzigd gebleven. Zo schommelde tussen 1930 en 1970 hun aantal rond de 3.500. Tussen 1950 en 1960 nam bijvoorbeeld hun aantal slechts toe van 3.344 tot 3.658 (tabel 1). Na 1970 trad er een explosie op. De beroepsgroep van de advocaten nam toe van bijna 4000 in 1970 tot ongeveer 8.000 in 1985. De laatste 10 jaar is de groei wel wat trager verlopen, maar toch werd in 1992 de kaap van de 10.000 advocaten overschreden. In 1996 waren in België 11.657 advocaten werkzaam.

TABEL 1 EVOLUTIE VAN HET AANTAL ADVOCATEN (INGESCHREVEN OP HET TABLEAU EN DE LIJST VAN DE STAGIAIRS). ABSOLUTE AANTALLEN EN GROEIVOET (BASISJAAR: 1970).

	Aantal advocaten	Groeivoet		Aantal advocaten	Groeivoet
1950	3.344	-	1983	7.607	199%
1960	3.658	-	1984	7.842	206%
1970	3.813	100%	1985	7.949	208%
1971	3.988	105%	1986	7.999	210%
1972	4.310	113%	1987	8.246	216%
1973	4.600	121%	1988	8.615	226%
1974	4.926	129%	1989	8.897	233%
1975	5.338	140%	1990	9.189	241%
1976	5.568	146%	1991	9.595	252%
1977	5.931	155%	1992	10.090	265%
1978	6.336	166%	1993	10.615	278%
1979	6.336	166%	1994	11.205	294%
1980	6.648	174%	1995	11.672	306%
1981	6.982	183%	1996	11.657	306%
1982	7.351	193%			

Bron: *Statistisch Jaarboek van België* / vanaf 1988: Nationale Orde van Advocaten (aantallen telkens op 1 december van het betrokken jaar) / 1996: aantal vastgesteld in augustus 1996.

De enorme toename is tot stand gekomen door een kentering op drie niveaus: het aantal juristen, de tot de balie toetredende stagiairs en de blijvende stagiairs. Vooral het aantal afgestudeerde juristen is sterk de hoogte ingegaan. Dit is - samenhangend met de democratisering van het onderwijs en de toename van de beroepsmogelijkheden - voor een groot gedeelte toe te schrijven aan een sterke stijging van het aantal vrouwelijke juristen en de aangroei van Nederlandstalige afgestudeerden in de rechten (Sabbe en Huyse, 1994, 1-5).

De Belgische advocatuur heeft dan ook opmerkelijke structurele veranderingen ondergaan. Terwijl voor de tweede wereldoorlog nog driekwart van de juristengroep een klassiek juridisch beroep uitoefende, was dit midden van de jaren tachtig nog slechts iets meer dan 40% (Huyse, 1987). Ongeveer 40% werkte in de privé-sector, waarvan de meerderheid niet strikt als jurist. Hierop wordt verder in dit artikel nog ingegaan. In hun studie van 1994 wijzen Huyse en Sabbe erop dat sinds hun eerste onderzoek in 1987 het bedrijfsleven als afzetgebied voor juristen nog aan belang heeft gewonnen (zie 6.).

Het overgrote deel van de rechtssociologische studies in verband met de advocatuur dateert uit de jaren tachtig. Vooral Huyse (1982, 1983) publiceerde toen interessante studies over problemen zoals de beroepsperspectieven voor juristen en de recrutering in de Belgische advocatuur. Die lijn trekt hij – in samenwerking met zijn medewerkers – door in de reeds vermelde studie van 1994, alhoewel daar de juristen in het algemeen onderwerp van studie zijn. Boeiend in dit onderzoek is de analyse van de factoren die de omvang en samenstelling van de juristenbevolking hebben beïnvloed, met aan de vraagzijde vooral de economische expansie, de technologische ontwikkeling, de politieke ontwikkeling met meer overheidsinterventie en schaalvergroting en de veranderde rechtscultuur. Als aanbodfactoren zijn vooral de demografische ontwikkeling, de Europese integratie en publiciteit (demand creation) belangrijke oorzaken van de toename van de juristenpopulatie.

Een prangend probleem voor de advocaten als beroepsgroep lag in de grote toevloed van de stagiairs. Hun situatie is dan ook onderwerp van uitgebreid empirisch onderzoek geweest, zowel aan het Instituut voor Recht en Samenleving van de KUL als aan het Centrum voor Rechtsociologie van de UFSIA. Hierop willen wij dan ook inhoudelijk iets dieper ingaan.

Cuypers en Huyse (1987) bestudeerden deze problematiek aan de hand van een postenquête bij de tweede- en derdejaarsstagiairs aan de Vlaamse balie te Brussel. In 1986 waren bijna 40% van de advocaten stagiairs, hetgeen vanzelfsprekend zware opleidingsproblemen met zich meebracht (en nog meebrengt). Een systematische opleiding komt zelden voor. Deze situatie schept problemen voor de nieuwkomers, maar ook voor de advocaten als beroepsgroep omdat de kwaliteitscontrole afneemt. Het inkomen dat door de stagiairs bij de patroon wordt verdiend ligt – ondanks de relatief hoge werkbelasting – laag. Meer dan de helft van de ondervraagde stagiairs moet dan ook tijdens de stage een beroep doen op financiële steun.

Opmerkelijk was de dualiteit die aan de Brusselse Balie werd vastgesteld. Enerzijds was er de situatie die vooral bij kleine associaties en alleenwerkende advocaten werd aangetroffen, anderzijds de stagesituatie in grote kantoren. In de eerste is de opleiding op traditionele basis geschoeid. Er bestaat een informele relatie tussen de patroon en de stagiair, die een ruime, allesomvattende opleiding krijgt. De arbeidsbelasting laat ruimte voor een eigen praktijk, maar de vergoeding vanwege de patroon is een moeilijk punt. In de

grote kantoren wordt de daar ver doorgedreven arbeidsverdeling ook op de stagiair toegepast. Dit gaat ten koste van de vertrouwdheid met het advocatenwerk in zijn totaliteit. Door de hoge arbeidsbelasting is er geen gelegenheid voor een eigen praktijk, maar het loon is dan wel voldoende hoog. De verschillen in de stagesituatie worden door Cuypers en Huyse gezien als een mogelijke indicator voor een meer algemene dualiteit in de Brusselse advocatuur. In het traditionele baliotype, voornamelijk bestaande uit solopraktijken en kleine associaties, zou autonomie, confraterniteit en groepscohesie voorop staan. In het tweede type, waartoe vooral de grote kantoren behoren, worden concurrentie en arbeidsverdeling belangrijk.

In een vervolgonderzoek (Huyse en Sabbe, 1993) valt vooral op dat in het begin van de jaren negentig nog slechts één op tien stagiairs in een solo-praktijk werkt en meer dan de helft in middelgrote en grote associaties. De repercussies van deze ontwikkeling zijn groot. Het karakter van de opleiding verandert en vele stagiairs ondervinden moeilijkheden om een stageplaats te vinden. In vergelijking met 1986 is de gemiddelde stagesituatie wel verbeterd op het vlak van de afspraken en het inkomen. Nog geen 5% van de geïnterviewde stagiairs wil de balie verlaten. De helft daarentegen is ervan overtuigd aan de balie te blijven. De overigen twijfelen nog. Deze grote voorkeur voor een carrière als advocaat is niet los te zien van de positieve ervaring die de stage voor de meesten inhoudt. Er is kritiek op sommige zaken tijdens de stage, maar de positieve evaluatie overheerst.

Het onderzoek van Langerwerf en Van Loon (1986) werd ondernomen bij de advocaten-stagiairs aan de balie te Antwerpen en legde voor een deel andere accenten. De studie was vooral gericht op de tijdsbesteding en de werklast enerzijds en de financiële situatie van de stagiair anderzijds. De data werden – zoals bij Cuypers en Huyse – eveneens verzameld door middel van een postenquête. De onderzoekers concentreerden hun rapport rond vijf thema's. Eerst en vooral stelden zij het profiel van de stagiair op. Vrouwelijke stagiairs maken te Antwerpen iets meer dan één derde van het totaal uit. De gemiddelde leeftijd ligt tussen 25 en 26 jaar. Globaliter ligt het peil van de sociale afkomst zeer hoog. Precies de helft volbrengt zijn stage bij een patroon die een alleenwerkend advocaat is. Vier tiende is bovendien de enige stagiair bij zijn patroon. Deze cijfers liggen in de lijn van de resultaten die Cuypers en Huyse ook in 1986 te Brussel vonden. In 1993 – in de vervolgstudie – bleken te Brussel de stagiairs meer uit de sociale middengroepen te komen. Zij zijn ook ouder, hoofdzakelijk omdat de meesten na het verlaten van de universiteit bijkomende studies hebben gevolgd.

In een tweede thema besteedden Langerwerf en Van Loon aandacht aan de werkbelasting en tijdsbesteding van de stagiair. De Antwerpse stagiair werkt het grootste gedeelte van de tijd voor zijn patroon en aanzienlijk minder tijd gaat naar eigen zaken of pro deo's. De financiële situatie van de stagiairs vormde de derde onderzoekstopic. Het gemiddelde (totale) inkomen van de

stagiair bedraagt (in 1986) slechts iets meer dan 20.000 frank per maand. Bijna de helft van dit inkomen wordt betaald door de patroon, de rest komt uit pro deo's en eigen zaken. Een kwart van de stagiairs houdt er nog een andere betrekking op na. Bijna twee derde is echter niet tevreden met wat de patroon betaalt.

In het algemeen evalueert men - opnieuw zoals in het Leuvense onderzoek - de stage positief. Precies de helft kleeft er het etiket "goed" op, 18% zelfs "zeer goed". Ook ongeveer twee derde is tevreden tot zeer tevreden over de opleiding die de patroon geeft. Het pro deo systeem werd echter met gemengde gevoelens beoordeeld en is nadien ook aangepast.

In een laatste thema stond de vraag centraal: wat na de stage? Iets meer dan de helft van de stagiairs was van plan aan de balie te blijven. Een derde durfde zich nog niet uit te spreken, terwijl slechts een minderheid het niet meer zag zitten. Ook hier is het parallellisme met de Brusselse gegevens van Huyse en medewerkers opvallend. De voorkeur voor een eventuele andere betrekking ging vooral uit naar de functies van bedrijfsjurist en magistraat.

In het verlengde van bovenstaande studie over de stagiairs had terzelfdertijd een onderzoek plaats bij de tableau-advocaten (advocaten die op de rol van de balie - van het gerechtelijk arrondissement Antwerpen - zijn opgenomen) die waren ingeschreven sinds maximaal vijf jaar (Langerwerf en Van Loon, 1986). De bedoeling was hier het profiel te schetsen van de jonge advocaten en tegelijkertijd te peilen naar de nog niet zo lang beëindigde stage. Als onderzoeksmethode werd opnieuw gebruik gemaakt van de postenquôte. Alhoewel de jonge advocaten gemiddeld hard werken (meer dan 46 uur per week) staat daar tegenover een niet zo hoog gemiddeld inkomen. Er bestaat wel een aanzienlijke spreiding. Het inkomen van mannelijke advocaten ligt significant hoger dan dat van de vrouwelijke. De verdiensten stijgen ook aanzienlijk met de leeftijd en analoog ook met het aantal jaren tableau.

Net zoals het inkomen was ook het aantal nieuwe zaken erg ongelijk verdeeld. Vooral geslacht, leeftijd en beroepssituatie blijken in een belangrijke mate het aantrekken van nieuwe zaken te beïnvloeden. Mannelijke advocaten boeken tweemaal zoveel nieuwe zaken als hun vrouwelijke confraters. Hetzelfde geldt voor de advocaten van 32 jaar en ouder vergeleken met de twintigers. Advocaten die uitsluitend een eigen kantoor hebben, scoren het hoogst, gevolgd door de geassocieerden en zij die naast een eigen kantoor nog medewerker zijn.

Beginnende advocaten evalueren achteraf hun stage in het algemeen vrij positief. Slechts één op tien beoordeelt de stage uitdrukkelijk negatief en een derde neutraal. Vier vijfde was ook tevreden tot zeer tevreden met het huidig beroep. De overgrote meerderheid was dan ook zonder voorbehoud van plan aan de balie te blijven, hoewel een vierde ter zake nog twijfels had. Bij de balieverlaters bestaat veel belangstelling voor de functie van rechter.

3. NOTARISSEN

In België geldt een beperking van het aantal notarissen op grond van het aantal inwoners (Sabbe en Huyse, 1994, 17). De groei van deze beroepsgroep wordt dus sterk beperkt. Dit blijkt duidelijk uit tabel 2. In 45 jaar tijd steeg het aantal notarissen slechts met een 30-tal tot 1220 in 1995. De laatste 15 jaar bleef hun aantal nagenoeg constant. Wel nam de omvang van het notariaatspersoneel toe. In welke mate het hier om juristen gaat is onbekend. Sabbe en Huyse (1994,18) vermoeden dat slechts een kwart van het notarispersoneel juridisch geschoold is.

Veel rechtssociologisch onderzoek over het notarisambt is in Vlaanderen niet beschikbaar. Slechts zijdelings kan hier de studie worden vermeld van Van Houtte, Duysters, Keuleneer en Van den Brande (1991) over de devolutie van patrimoniale goederen over de generaties heen. Dit onderzoek handelde eerder over de toebedeling van nalatenschappen en de maatregelen die de erflaters daartoe treffen. Het doel was te achterhalen welke erflaters gebruik maken van de vrijheid om hun nalatenschap zelf te regelen en wie ze daarmee wensten te begunstigen. De dataverzameling gebeurde enerzijds via een steekproef van schriftelijke aangiften van nalatenschap en anderzijds via een enquête bij het notariaat. Door middel van deze enquête werd gepeild naar de inbreng van de notaris bij het devolutieproces en naar de motieven voor het nemen van verschillende maatregelen (opstellen van testamenten, overeenkomsten tussen echtgenoten ...).

TABEL 2 EVOLUTIE VAN HET AANTAL NOTARISSEN.
ABSOLUTE AANTALLEN EN GROEIVOET (BASISJAAR: 1970).

	<i>Aantal notarissen</i>	<i>Groeivoet</i>		<i>Aantal notarissen</i>	<i>Groeivoet</i>
1950	1.187	-	1983	1.221	102%
1960	1.172	-	1984	1.221	102%
1970	1.202	100%	1985	1.221	102%
1971	1.205	100%	1986	1.221	102%
1972	1.205	100%	1987	1.221	102%
1973	1.208	100%	1988	1.221	102%
1974	1.210	101%	1989	1.221	102%
1975	1.211	101%	1990	1.220	101%
1976	1.213	101%	1991	1.219	101%
1977	1.219	101%	1992	1.220	101%
1978	1.220	101%	1993	1.220	101%
1979	1.221	102%	1994	1.220	294%
1980	1.221	102%	1995	1.220	101%
1981	1.221	102%	1996	1.220	101%
1982	1.221	102%			

Bron: Koninklijke Federatie van Belgische Notarissen.

In de marge van deze studie werden ook enkele gegevens verzameld over het notariaat zelf. Het beroep van notaris vertoont twee facetten, die in de praktijk dikwijls door elkaar vloeien (Van Houtte et al., 1991, 127-134). Enerzijds beschrijft de Organieke Wet van het Notariaat de notaris als een openbare ambtenaar bevoegd om alle akten en contracten op te maken waaraan partijen het authentiek karakter willen of moeten geven dat gehecht is aan de akten van de openbare overheid. Anderzijds wordt de notaris ook beschouwd als beoefenaar van een vrij beroep, als juridisch zakenman. Traditioneel rekent men in ons land tot die juridische dienstverlening o.m. de volgende activiteiten: het verhandelen van onroerend goederen, het helpen zoeken naar een voordelige en aangepaste lening of een kredietopening, het opstellen van de aangifte van nalatenschap, het schatten van onroerende en roerende goederen enz. Zowel in zijn hoedanigheid van openbaar ambtenaar als van juridisch zakenman zal de notaris ook vaak optreden als juridisch raadsman.

Wat doet een notaris feitelijk? Op deze vraag zocht het onderzoek van Van Houtte en medewerkers een antwoord. De meest voorkomende activiteiten liggen buiten de sfeer van de devolutie bij het overlijden nl. verkopen, leningen en kredietopeningen, en volmachten. Verder gaat het in de volgorde van belangrijkheid om testamenten, echtscheiding door onderlinge toestemming en de akten van vennootschappen. Minder voorkomende activiteiten zijn schenkingen, huwelijkscontracten en de verdeling van de huwelijksgemeenschap en/of nalatenschap. Andere activiteiten komen eerder zeldzaam voor. Een groot deel van de notariële akten zijn dus van familiale aard. Meer dan welke andere akten ook veronderstellen zij een vertrouwen in de notaris. De menselijke bekwaamheden van de notaris zijn hier vaak van overwegend belang, maar ook zijn kennis van het vigerend recht en het recht in voorbereiding.

De meeste notarissen hebben 2 à 3 medewerkers. Ongeveer de helft van de notarissen heeft één of meer licentiaten notariaat als medewerker. Interessant is ook de vaststelling dat automatisering bijna gemeengoed is geworden in het notariaat. Opvallend is verder de hoge sociale afkomst van de notarissen. Bijna de helft van de notarissen is zelf kind van een notaris. Het aantal vrouwelijke notarissen bedraagt slechts iets meer van 5%. De idee dat het notariaat overgaat van vader op zoon is dus in grote mate waar.

4. DE MAGISTRATEN

De magistratuur kende tot in de jaren zestig een gelijkaardige ontwikkeling als het notariaat (Sabbe en Huysse, 1994, 20). Het aantal rechters nam toe, maar slechts zeer geleidelijk. Zoals blijkt uit tabel 3 leidde een grotere maatschappelijke greep van de overheid na 1960 ook bij het rechtbankpersoneel tot een opmerkelijke groei. Tussen 1960 en 1970 nam het aantal magistraten met bijna 500 toe van 1091 tot 1578. Dit herhaalde zich nog eens in de

periode 1970 tot 1994. Hun totaal aantal bedraagt nu meer dan 2000. Verhoudingsgewijs bedroeg de toename bij het ander rechtbankpersoneel echter meer dan het dubbele. Eveneens vergeleken met de groei van het aantal aanhangig gemaakte geschillen blijft de toename van de magistraten bescheiden. Alhoewel er verschillen bestaan naargelang het soort rechtbank heeft deze toestand geleid tot een verzwaring van de werkbelasting van vele magistraten. (Van Loon en Langerwerf, 1988).

TABEL 3 EVOLUTIE VAN HET AANTAL MAGISTRATEN (hoven en rechtbanken) EN GROEIVOET (BASISJAAR 1970) / ALLE ANDER RECHTBANKPERSONEEL (klerken, griffiers, administratief en technisch personeel) EN GROEIVOET (BASISJAAR 1970), IN BELGIË (TELKENS OP 31.12 VAN HET BETROKKEN JAAR).

	Aantal magistraten	Groeivoet	Ander rechtbankpersoneel	Groeivoet
1950	1.116	-	-	-
1960	1.091	-	-	-
1970	1.578	100%	2.353	100%
1971	1.578	100%	3.206	136%
1972	1.584	100%	3.235	137%
1973	1.584	100%	3.241	138%
1974	1.627	103%	3.849	164%
1975	1.627	103%	5.099	217%
1976	1.662	105%	5.169	220%
1977	1.660	105%	5.183	220%
1978	1.661	105%	5.188	220%
1979	1.661	105%	5.188	220%
1980	1.664	105%	5.210	221%
1981	1.664	105%	5.390	229%
1982	1.664	105%	5.390	229%
1983	1.664	105%	5.390	229%
1984	1.708	108%	5.405	230%
1985	1.791	113%	5.521	235%
1986	1.806	114%	5.521	235%
1987	1.806	114%	5.521	235%
1988	1.806	114%	5.529	235%
1989	1.815	115%	5.531	235%
1990	1.895	120%	5.561	236%
1991	1.962	124%	5.967	254%
1992	1.962	124%	5.967	254%
1993	1.978	125%	6.098	259%
1994	2.062	131%	6.190	263%
1995	-	-	(6.397)	(272%)
1996	2.062	131%	-	-

Bronnen: (°) H. Sabbe en L. Huyse, 1994; Ministerie van Justitie, bestuur rechterlijke orde, dienst personeelszaken / 1996: aantallen op 24/4/1996

Met deze gegevens voor ogen is het niet verwonderlijk dat de ontevredenheid in de beroepsgroep groot is. Relevant en boeiend is dan ook het onderzoek door het Centrum voor Rechtsociologie van de UFSIA in samenwerking met het Centre Liégeois d'Etude de l'Opinion van de Universiteit van Luik, naar de tevredenheid van de magistraten met hun statuut en werkvoorwaarden (Van Houtte et al., 1992). Eigenlijk gaat het om een opinieonderzoek bij de magistraten zelf. De opdrachtgever was het Ministerie van Justitie, zodat het onderzoek ook als bedoeling had een aanzet te zijn voor de uitbouw van een personeelsbeleid terzake. In tegenstelling tot het onderzoek bij de advocaten en advocaten-stagiairs, gaat het bij deze studie om een beleidsondersteunend en beleidsvoorbereidend rapport, hetgeen het andere accenten geeft.

Zowel de zittende als de staande magistratuur werden in het onderzoek opgenomen met een totaal van 1163 geldig ingevulde (schriftelijke) vragenlijsten, hetgeen met deze methode een behoorlijke respons van 64% betekent.

Zoals vermeld stonden twee deelthema's centraal: enerzijds de knelpunten in en de ontevredenheid met het statuut en anderzijds de problemen in verband met de werkvoorwaarden.

Zo bleek het weddesysteem praktisch geen enkele ondervraagde magistraat voldoening te schenken. Ook wat het benoemingssysteem betreft, stuitte men op grote bezwaren. De meest voorkomende kritiek op dit punt van het statuut was de politieke inmenging. Op het moment van de enquête was de wet van 18 juli 1991 tot wijziging van de voorschriften van het Gerechtelijk Wetboek die betrekking hebben op de werving en de opleiding van magistraten, evenwel nog niet in voege. Deze nieuwe wet ondervangt wel enkele bezwaren in verband met het benoemings- (en promotie)systeem. Want ook met het promotiesysteem bleek 70 tot 75% van de magistraten ontevreden. Een meerderheid beschouwde dit systeem als een belemmering voor de goede werking van het gerechtelijk systeem en negatief voor de motivatie van de betrokkenen en de kwaliteit van het gepresteerde werk. Het pensioen- en emeritaatsstelsel werden echter meer uiteenlopend geëvalueerd.

Eén van de kernproblemen van het Belgisch gerechtelijk apparaat is het fenomeen van de overbelasting. Bij alle categorieën van magistraten lag het percentage dat meldde regelmatig hiermee te worden geconfronteerd, tamelijk hoog. Zeer hoge percentages van 60 tot 70% vond men bij de magistraten van de rechtbanken van eerste aanleg. Bij vrede- en politierechters kwam dit veel minder voor. Die ervaring reflecteerde zich dan ook in de algemene evaluatie van de werklust en werkorganisatie. De overgrote meerderheid van de vrede- en politierechters was tevreden met hun werklust en werkorganisatie en dit in schril contrast met de andere categorieën van magistraten.

Wel was er in elke categorie van magistraten een duidelijke meerderheid tevreden met de inhoud van het werk. De meerderheid ervaarde echter een tekort aan personeel in hun rechtbank of hof, zowel op het niveau van de magistraten zelf als op het niveau van griffiers en beambten. Op gebied van

accommodatie en technische hulpmiddelen bleken er eveneens problemen op te treden.

Bij een globale evaluatie van de werkvoorwaarden bleek de meerderheid van de raadsheren en van de rechters van de rechtbanken van eerste aanleg niet tevreden te zijn. Bij de parketmagistraten bij de "andere rechtbanken" drukte een meerderheid wel zijn tevredenheid uit.

Zover ons bekend is de zojuist vermelde studie de enige rechtssociologische analyse in Vlaanderen, waarin de magistratuur zelf aan het woord kwam. Zijdelings komt de positie van de magistraten uiteraard in vele andere studies aan bod, maar de focus van het onderzoek ligt dan toch zo goed als altijd op een andere problematiek zoals de gerechtelijke achterstand, de werking van de rechtbanken, instellen van hoger beroep of conflictafhandeling.

5. GERECHTSDEURWAARDERS

Een andere beroepsgroep die nauw verbonden is met het gerechtelijk systeem is die van de gerechtsdeurwaarders. Tot op heden kunnen zowel juristen als niet-juristen dit beroep uitoefenen. Vanaf 2001 komen echter alleen nog houders van het licentiaatsdiploma in de rechten in aanmerking voor een aanstelling tot gerechtsdeurwaarder. In maart 1994 waren er in België 543 gerechtsdeurwaarders werkzaam, hetgeen 10% meer is dan 10 jaar geleden.

De gerechtsdeurwaarder is de centrale figuur bij de uitvoering van burgerlijke vonnissen. Hij is degene die – in opdracht van de schuldeiser – het vonnis aan de in het ongelijk gestelde partij betekent en, zonodig, stappen onderneemt om de uitvoering van het vonnis af dwingen. De gerechtsdeurwaarder oefent daarnaast nog een aantal andere taken uit waarop wij in het kader van dit artikel niet ingaan (zoals bijvoorbeeld het opstellen en betekenen van exploit, het vaststellen van zuiver materiële feiten enz.).

Het enige rechtssociologische onderzoek in Vlaanderen over het functioneren van gerechtsdeurwaarders is de studie van Van Loon, Delrue en Van den Bosch (1994).

Dit onderzoek beperkt zich tot de rol van de gerechtsdeurwaarder bij de gedwongen tenuitvoerlegging van burgerlijke vonnissen. Meer dan 300 cases van gedwongen tenuitvoerlegging vormden het uitgangspunt van de studie. De gegevens werden verkregen door de bevraging van 23 gerechtsdeurwaarders uit het gerechtelijk arrondissement Antwerpen, en dit door middel van een representatief staal uit hun dossierbestand. De aldus verkregen steekproef maakte het mogelijk de gerechtsdeurwaarderspraktijk aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen en de uitvoering van vonnissen in kaart te brengen door de opbouw van een kwantitatieve piramide.

Het optreden van gerechtsdeurwaarders bij de uitvoering van vonnissen verloopt volgens een wettelijk vastgelegd stamien, bestaande uit verschil-

lende opeenvolgende fasen, die elk op hun beurt de druk op de schuldenaar om te betalen verhogen en uiteindelijk kunnen leiden tot de verkoop van zijn roerende of onroerende eigendom. De auteurs hebben geprobeerd die fasen kwantitatief in beeld te brengen.

Het uitgangspunt is een vonnis dat verplicht tot het betalen van een bepaalde som of tot het verrichten van een welbepaalde handeling. Geeft de schuldenaar (of veroordeelde indien het vonnis verplicht tot het verrichten of nalaten van een bepaalde handeling) hieraan geen spontaan gevolg, dan kan de schuldeiser (via zijn raadsman) een gerechtsdeurwaarder inschakelen die het vonnis allereerst betekent of officieel ter kennis brengt van de schuldenaar (eerste fase).

In de tweede fase kan de schuldenaar voorsnog het vonnis aanvechten. Het betalingsbevel vormt, inzake onrechtstreekse uitvoering, de laatste officiële waarschuwing. Daarna gaat de gerechtsdeurwaarder over tot drastischer maatregelen.

In een derde fase legt de gerechtsdeurwaarder beslag op de eigendommen van de schuldenaar. Zowel roerende als onroerende goederen komen daarbij in aanmerking.

De vierde fase omvat de vooropstelling van een verkoopdatum, hetgeen op zichzelf nog niet betekent dat de openbare verkoop ook daadwerkelijk zal plaatsvinden.

De openbare verkoop van inbeslaggenomen goederen vindt plaats tijdens de vijfde fase van de gedwongen tenuitvoerlegging. Verkoop geldt als ultiem middel om uitvoering van een vonnis te bekomen.

Tijdens de zesde fase worden de opbrengsten uit de verkoop uitgekeerd aan de schuldeisers. Opbrengsten uit de verkoop van roerende goederen worden door de gerechtsdeurwaarder op basis van een evenredige verdeling aan de schuldeisers overgemaakt. Opbrengsten uit de verkoop van onroerend goed vallen onder de verantwoordelijkheid van de uitvoerende notaris.

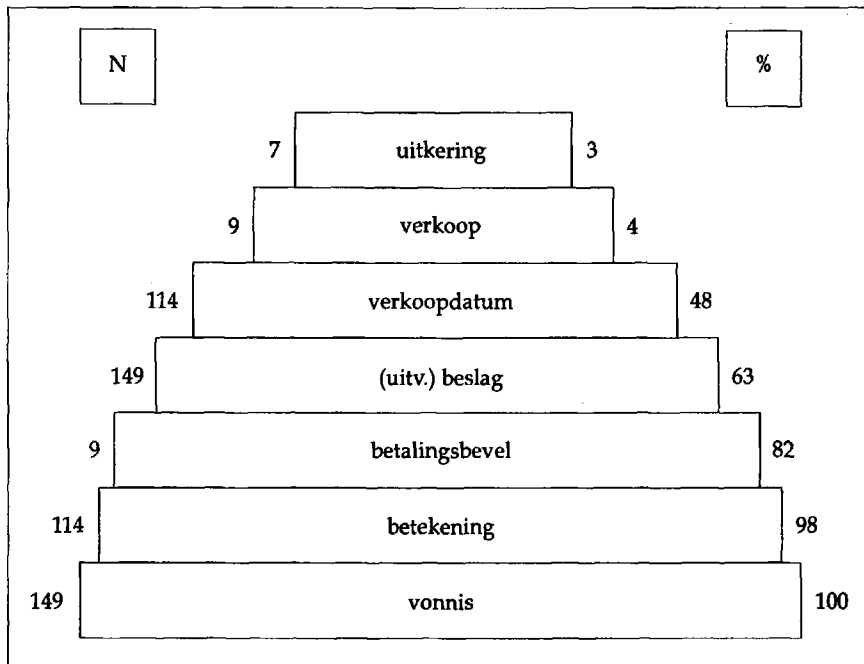
Van Loon et al. (1994) probeerden de verschillende fasen in het optreden van de gerechtsdeurwaarder empirisch te kwantificeren en op die wijze het functioneren van de gerechtsdeurwaarder beter te omschrijven.

236 vonnissen (d.i. 100%) vormen het uitgangspunt van de uitvoeringspiramide (figuur 1). Hiervan worden er 232 betekend waardoor de betrokken gerechtsdeurwaarder formeel de gedwongen uitvoering aanvat. Doorgaans verloopt er nogal wat tijd vooraleer de ingeschakelde gerechtsdeurwaarder de eerste uitvoeringsdaad stelt. In tweederde van de gevallen verstrikt meer dan één maand tussen vonnis en betekening, voor één derde zelfs meer dan twee maanden. Dit dralen mag niet enkel worden toegeschreven aan gerechtsdeurwaarders. Mogelijk wachten schuldeisers (te) lang alvorens een gerechtsdeurwaarder in te schakelen.

82% van de initiële groep haalt de bevelfase. De betekening van het betalingsbevel valt in ruim 30% van de dossiers samen met de betekening van het

vonnis. Bij een kleine helft van de gevallen wordt het betalingsbevel 30 tot 60 dagen na de betekening van het vonnis afgeleverd.

FIGUUR 1: UITVOERINGSPIRAMIDE: DOORSTROOM EN UITVAL DOORHEEN DE VERSCHILLENDE FASEN VAN GEDWONGEN TENUITVOERLEGGING, GEBASEERD OP 236 VONNISSEN DIE AANLEIDING GAVEN TOT INSCHAKELING VAN EEN GERECHTSDEURWAARDER.

Bij 63% van de initiële groep gaat de gerechtsdeurwaarder over tot uitvoerend beslag en bij 114 uitgevoerde beslagen (48% van de initiële groep) wordt een verkoopdatum vooropgesteld. Slechts in 9 dossiers of 4% van de oorspronkelijke groep worden de beslagen goederen ook daadwerkelijk verkocht. Het merendeel van de dossiers wordt – nog voor de verkoop kon plaatsvinden – hetzij (gedeeltelijk) opgelost, hetzij teruggestuurd. 7 maal (3% van het totaal) wordt de opbrengst van de verkoop ook uitgekeerd aan de schuldeisers.

Als de belangrijkste vaststellingen die uit deze beknopte kwantitatieve doorstroomgegevens kunnen worden afgeleid, op een rijtje worden gezet, is het opvallend dat zeer weinig dossiers de top van de uitvoeringspiramide bereiken. Daadwerkelijke verkoop van inbeslaggenomen goederen komt slechts zelden voor. Dossiers die het “normale” uitvoeringsverloop verlaten,

doen dit - in globo - vooral na de afgifte van het betalingsbevel en na vaststelling van een verkoopdatum. Een vijfde van de bestudeerde dossiers wordt opgelost of teruggestuurd nadat de gerechtsdeurwaarder het betalingsbevel heeft betekend en iets meer dan veertig procent verlaat het uitvoeringsverloop nadat een verkoopdatum is vooropgesteld.

Betaling (al of niet met aflossingen) vindt doorgaans plaats na de betekening van het betalingsbevel en, in spectaculaire mate, nadat een verkoopdatum werd vooropgesteld. Hieruit wordt duidelijk dat de dreiging van beslag en daadwerkelijke verkoop beide een groot afschrikkingseffect uitoefenen.

Als de gedwongen uitvoeringen in termen van 'succes' worden bekeken, blijkt dat niet eens de helft ervan een (enigszins) bevredigende afloop kent. In orde van belangrijkheid komt een succesvolle afronding tot stand door de toepassing van een afbetalingsplan (55% van de succesvolle gevallen), door volledige betaling op een bepaald moment (38%) en - in zeer geringe mate - door de toepassing van alle wettelijke voorziene middelen tot gedwongen uitvoering. De wettelijk voorziene uitvoeringspiramide doorzetten tot het uiterste bereikt dus meestal niet het verhoopte resultaat. Als de dreiging met beslag of openbare verkoop geen effect heeft, is de kans dat de schuldenaar vooralsnog betaalt erg klein. Openbare verkoop van inbeslaggenomen goederen blijkt geen efficiënt middel tot genoegdoening van de schuldeiser. Deurwaardersdossiers stoten dus slechts uitzonderlijk door naar een daadwerkelijke verkoop omdat zowel de schuldeiser als de schuldenaar daar doorgaans geen belang bij hebben.

6. BEDRIJFSJURISTEN

Uit de studie van Huyse en Sabbe (1994) blijkt dat steeds meer afgestudeerde juristen in het bedrijfsleven terechtkomen. Bijna één op drie van de in Leuven afgestudeerde licentiaten in de rechten startte zijn loopbaan in het bedrijfsleven, terwijl bijna één op twee traditioneel de advocatuur bleef opzoeken. Bovendien vatten nogal wat juristen hun loopbaan aan in een andere sector, maar stappen later over naar het bedrijfsleven. In het onderzoek van Huyse en Sabbe was van de cohorte juristen die afstudeerde tussen 1986 en 1989 eind 1992 reeds 38% actief in het bedrijfsleven.

Ook een tewerkstellingsenquête van de Universiteit Gent uit 1990 wijst erop dat 41 procent van de afgestudeerden in het bedrijfsleven terechtkomen (Schrans, 1992, 4-5). Niet al deze juristen zijn echter tewerkgesteld in een juridische dienst. Steeds meer juristen in het bedrijfsleven oefenen een beroep uit met een niet-juridische taakinhoud.

Eén van de weinige rechtssociologische studies in België over bedrijfsjuristen is het onderzoek van Van Houtte, Duysters en Thielman (1995). Zij wijzen erop dat vooral in de jaren 1960 tot 1975 het aantal bedrijfsjuristen vrij fors

blijkt te zijn gestegen (Van Houtte et al., 1995, 32). Tegenwoordig telt de Belgische Vereniging voor Bedrijfsjuristen een 650-tal leden, wat ongeveer 70 procent zou zijn van de personen in de Belgische bedrijfswereld die een bedrijfsjuridische functie uitoefenen. Men vermoedt daarom dat er ongeveer een 1000-tal bedrijfsjuristen in België actief zijn op de 37.000 juristen die België in 1991 telde. Dit is 2.7 procent. Wanneer men dit met de gegevens van Huyse confronteert, blijkt nog eens dat vele juristen in het bedrijfsleven andere functies vervullen dan die van bedrijfsjurist. Volgens Van Houtte et al. (1995, 32) is het aantal bedrijfsjuristen in België dan nog groot in vergelijking met het buitenland. Ook bij de bespreking van de verdere onderzoeksresultaten volgen wij van Van Houtte et al. (1995) van het Centrum voor Rechtssociologie van de UFSIA.

In tegenstelling tot advocaten, notarissen of magistraten is de beeldvorming over de bedrijfsjuristen vrij vaag. De bedrijfsjurist moet worden gesitueerd binnen een geheel van mutaties die in de juridische dienstverlening aan de gang zijn. Het beroep is in België pas na de tweede wereldoorlog ontstaan en de benaming "bedrijfsjurist" is zelfs pas in de jaren zestig opgekomen. Gewoonlijk bedoelt men ermee: een gediplomeerde in de rechten die juridische bijstand verleent aan de onderneming waarmee hij is verbonden door een arbeidsovereenkomst. Dit kaderlid van een bedrijf zorgt ervoor dat het geldende (en vaak ook toekomstige) recht verweven wordt in de strategie, de beslissingen en de activiteiten van de onderneming. Loopt er op juridisch vlak iets mis, dan is de bedrijfsjurist de "go-between" tussen het bedrijf en de advocaat. Een wettelijk statuut bestaat echter nog steeds niet.

Voor het empirisch onderzoek gebruikten Van Houtte en medewerkers mondelinge interviews, al dan niet aangevuld met een schriftelijke vragenlijst of andere documenten. Hun voorkeur ging uit naar de grootste twintig bedrijven in België waarvan men kon veronderstellen dat er bedrijfsjuristen werkzaam waren en dat er een juridische afdeling functioneert.

Uit het onderzoek blijkt dat een bedrijfsjurist in grote ondernemingen ingeburgerd is. Toch blijft er nood aan extern juridisch advies. Vooral de advocatuur wordt ingeschakeld voor gespecialiseerd juridisch advies, "second opinions" en voor geschillen waarbij de rechtbank eventueel zou moeten worden ingeschakeld. In de relatie tussen advocaten en bedrijfsjuristen blijkt dan ook een zekere spanning te bestaan, maar deze mag zeker niet worden overdreven. Beider taken vullen elkaar eerder aan in plaats van te overlappen.

Als toepassingscase schetsten Van Houtte et al. de rol van de bedrijfsjurist bij de contractvorming in de ondernemingen. Zij maakten een onderscheid tussen standaardcontracten en maatcontracten. De eerste worden gebruikt voor eerder routinematige transacties, de tweede zijn bestemd voor complexe, uitzonderlijke of anderszins belangrijke transacties. De bedrijfsjurist komt meestal pas tussenbeide op het einde van de contractvorming en dit voor de redactie of finalisatie van het eindcontract. Initiatiefname en onderhandelings-

bevoegdheid inzake contracten gaan voornamelijk uit van commerciële of technische diensten. De ondertekening van het contract komt dan weer de verantwoordelijke (commerciële) managers toe. Over het algemeen vinden commerciële managers het juridisch gehalte van contracten blijkbaar niet zo belangrijk. Zij beklemtonen eerder de commerciële relatie tussen partijen.

In het onderzoek werd ook nagegaan welke rol de bedrijfsjurist speelt in het economisch gebeuren. Het blijkt dat commerciële managers over het algemeen meer praktische ingesteldheid, meer polyvalentie en betrokkenheid bij het economisch gebeuren verwachten vanwege bedrijfsjuristen. In de formele structuren oefent de bedrijfsjurist overwegend een staffunctie uit. Deelname aan beleidsorganen komt zeer weinig voor. Dat geldt evenzeer voor formele procedures over het inschakelen van de bedrijfsjurist in het economisch gebeuren. In de feitelijke interacties is een evolutie van curatieve naar preventieve tussenkomst van de bedrijfsjurist zeker nog niet algemeen herkenbaar in het economisch gebeuren. Het onderzoek leidde tot de conclusie dat de bedrijfsjurist zich in die feitelijke interacties eerder gedraagt als een "juridisch executant".

In het algemeen kan uit de studie worden besloten dat het zogezegde gestegen belang van het recht en van het juridische beheer in ondernemingen met de grootste omzichtigheid moeten worden benaderd.

7. ENKELE SLOTBESCHOUWINGEN

Het opzet van dit artikel was op bondige wijze een beeld te schetsen van het rechtssociologisch onderzoek naar juridische beroepen dat de voorbije 25 jaar in Vlaanderen werd verricht. Het was hierbij niet de bedoeling volledigheid na te streven, maar eerder door een gerichte keuze van enkele voorbeelden duidelijk te maken met welk soort vragen en met welke factoren empirisch rechtssociologisch onderzoek werkt. Eerder dan een samenvatting te geven van de belangrijkste resultaten, proberen wij in deze slotbeschouwingen een paar algemene vaststellingen te doen die het onderzoek karakteriseren.

Allereerst bestaat er een vrij grote verscheidenheid in thema's en methoden. Het onderzoek naar juridische beroepen is zeker geen onderwerp geweest van een systematisch opgebouwde onderzoekspolitiek, zoals het bijvoorbeeld wel gebeurd is voor conflictafhandeling (zie Van Loon en Delrue, 1994, 31). Het gaat eerder om fragmentarische studies die de interesse van individuele onderzoekers weerspiegelen. Naast de in dit artikel besproken onderzoeksresultaten bestaan er bijvoorbeeld soms nog wel enquêtes georganiseerd door beroepsorganisaties (o.m. van gerechtsdeurwaarders) of vaktijdschriften (bv. van advocaten), maar die missen veelal een gedegen wetenschappelijke grondslag.

Over het algemeen is het rechtssociologisch onderzoek naar juridische beroepen in Vlaanderen vrij descriptief van aard. De pogingen om een breder

theoretisch rechtssociologisch kader te ontwikkelen zijn schaars en beperkt in reikwijdte. Het is de vraag of dit in de toekomst ook zo zal blijven. Veel zal hier afhangen van de belangstellingsfeer en de wetenschappelijke oriëntatie van de individuele initiatiefnemers.

De meeste studies zijn vrij concreet gericht wat de probleemstelling betreft. Veelal ligt aan de oorsprong een sociale vraagstelling, hetzij direct of indirect. Het is dan ook op zijn minst merkwaardig dat er weinig beleidsvoorbereidend en nog minder beleidsevaluerend onderzoek is gebeurd. Op dit vlak heeft ons land nog een grote achterstand weg te werken tegenover bijvoorbeeld Nederland (Eschen, 1991) of Zwitserland (Busmann, 1995).

BIBLIOGRAFIE

BUSSMANN (W.), "Evaluations and Grassroots Politics: The Case of Switzerland", *Knowledge and Policy: The International Journal of Knowledge Transfer and Utilization*, 1995, 3, pp. 85-89.

CUYPERS (C.) en L. HUYSE, *De situatie van de stagiairs aan de Vlaamse Balie te Brussel*, Katholieke Universiteit Leuven, 1986.

CUYPERS (C.) en L. HUYSE, "De situatie van de stagiairs aan de Vlaamse Balie te Brussel", *Vlaams Pleitgenootschap bij de balie te Brussel*, 1987, 3, pp. 3-8.

ESCHEN (S.), "Voorbeeld van een wetsevaluatie: invoering van de Wet Mulder", *Justitiële Verkenningen*, 5, 1991, pp. 94-114.

HUYSE (L.), "Sociologie van de advocatuur", *N.N.R.*, 1980, 2, pp. 12-29.

HUYSE (L.), "Beroepsperspectieven voor juristen", *Rechtskundig Weekblad*, 1983, 46, 42, pp. 2859-2866.

HUYSE (L.), "Dertigduizend juristen: om wat te doen", *Rechtskundig Weekblad*, 1985, 49, 11, pp. 721-726.

HUYSE (L.), C. VAN WANSEELE, H. SEPÉLIE en M. LENS, *Werkkringen voor juristen; Rapport van een onderzoek bij duizend alumni van de Leuvense rechtsfaculteit*, KUL, Instituut Recht en Samenleving, 1989.

HUYSE (L.) en H. SABBE, *Werkkringen van juristen. Een follow-up studie (1986-1989)*, Katholieke Universiteit Leuven, 1993.

HUYSE (L.) en H. CAMMAER, "Recrutering in de Belgische advocatuur", *Panopticon*, 1982, 3, 1, pp. 34-41.

JETTINGHOFF (A.) en E. LANGERWERF, "Over rechters en rechtbanken", in: A. HOEKEMA en J. VAN HOUTTE, *De rechtssociologische werkkamer*, Deventer, Van Loghum Slaterus, 1982.

LANGERWERF (E.) en F. VAN LOON, "De rechtbanken in de jaren zeventig: een explosie van zaken?", *Rechtskundig Weekblad*, 1984, 48, pp. 369-386.

LANGERWERF (E.) en F. VAN LOON, "Advocaat: een beroep met toekomst? Een onderzoek bij de advocaten-stagiairs aan de balie te Antwerpen", *Rechtskundig Weekblad*, 1986, 32, pp. 2251-2266.

LANGERWERF (E.) en F. VAN LOON, "Wat na de stage? Een onderzoek naar de advocaten-stagiairs met minder dan vijf jaar tableau aan de balie te Antwerpen", *Rechtskundig Weekblad*, 1986, 49, 35, pp. 2379-2390.

SABBE (H.) en L. HUYSE, *De situatie van de stagiairs aan de Vlaamse Balie te Brussel*, Vlaams Pleitgenootschap bij de balie te Brussel, 1987, 3, pp. 3-8.

SABBE (H.) en L. HUYSE, *De juristen in België. Een beroepsgroep in beweging*, Leuven, KUL, 1994.

SCHRANS (G.), *Bedrijfsjurist en juridische dienst*, Gent, Mys en Breesch, 1992.

VAN HOUTTE (J.), "Rechtssociologie in Vlaanderen", in: *Rechtkundig Weekblad*, 1988-1989, 13, pp. 417-426.

VAN HOUTTE (J.), "Sociology of Law in Dutch-Speaking Belgium", in: FERRARI, V., *Developing Sociology of Law*, Milano, Giuffrè, 1990, pp. 63-93.

VAN HOUTTE (J.), A. DUYSTERS, M. KEULENEER en K. VAN DEN BRANDE, *Erven en laten erven. Een rechtssociologische studie naar de samenstelling en toedeling van nalatenschappen*, Leuven, Acco, 1991.

VAN HOUTTE (J.) en W. VAN WAMBEKE, *Een onderzoek naar het statuut van de magistraat en de werkvoorwaarden van het gerecht*, Centrum voor Rechtssociologie, UFSIA, 1994.

VAN HOUTTE (J.), A. DUYSTERS en V. THIELMAN, *Gebruik van het recht in de zakenwereld. Over juristen in grote industriële ondernemingen*, Leuven, ACCO, 1995.

VAN LOON (F.) en S. DELRUE, "Gedwongen uitvoering van vonnissen door gerechtsdeurwaarders", *Recht der Werkelijkheid*, 1994, pp.31-38.

VAN LOON (F.), S. DELRUE en D. VAN DEN BOSCH, *De gedwongen tenuitvoerlegging van vonnissen*, Leuven, ACCO, 1994.

VAN LOON (F.) en E.LANGERWERF, "Prozesshäufigkeit und Prozessmuster in Belgien", in: BLANKENBURG (E.), *Prozessflut? Indikatorenvergleich von Rechtskulturen auf dem europäischen Kontinent*, Köln, 1988, pp. 231-255.

Les professions juridiques en Belgique. Une esquisse du champ de recherche en sociologie du droit, de 1970 à nos jours

FRANCIS VAN LOON, STEPHANE DELRUE et WIM VAN WAMBEKE

RÉSUMÉ

L'article en question a pour but d'esquisser, de manière succincte, l'image de la recherche en sociologie du droit effectuée en Flandre au cours des vingt-cinq dernières années, en matière de professions juridiques. Plutôt que de viser l'exhaustivité, il s'agit de faire comprendre, à l'aide de quelques exemples bien ciblés, à quel genre de questions et à quels facteurs la recherche empirique en sociologie du droit est confrontée. Les avocats, les notaires, les magistrats, les huissiers et les juristes d'entreprise sont successivement pris en compte. La diversité relativement importante des thèmes et des méthodes caractérise ce type de terrain d'enquête. L'étude des métiers juridiques n'a pas fait l'objet d'une politique de recherche systématiquement élaborée. Il s'agit davantage d'études fragmentaires – de nature assez descriptive en général – qui reflètent les intérêts personnels des chercheurs. Il est également remarquable de constater que – contrairement à certains autres pays – peu de travaux visant à préparer et à évaluer une politique en la matière sont menés en Belgique.

Legal Professions in Belgium
An Overview of the Socio-Legal Research between 1970 and 1997

FRANCIS VAN LOON, STEPHANE DELRUE and WIM VAN WAMBEKE

SUMMARY

Purpose of this article was to outline socio-legal research on legal professions, performed in Flanders during the last 25 years. Rather than attempting exhaustivity, we tried to clarify – by means of well-chosen examples – what questions are asked and which factors empirical socio-legal research implies. This approach resulted in following conclusions:

First of all: socio-legal research on legal professions is characterised by a large variety in subject and methodology. Thus, one can hardly speak of a systematic and constructive research policy within this field (in opposition with studies on dispute-resolution – cfr. Van Loon and Delrue, 1994, 31). Socio-legal research on legal professions mostly involves fragmentary studies which mainly reflect the interest of individual researchers.

Other surveys are organised by professional organisations (for instance by bailiffs) or by trade journals (for instance that of lawyers), but they usually lack solid scientific foundation.

In Flanders, socio-legal research on legal professions is mainly descriptive. Attempts to broaden the theoretical framework are scarce. Question is whether or not this will stay so in the future. Much will depend upon the interest and scientific orientation of the individuals taking the initiative.

As far as their problematic issue is concerned, most studies are very concrete. A social problem mostly constitutes – in a direct or indirect manner – source of investigation. It is, therefore, strange that so few studies – policy-preparing or policy-evaluating – have been conducted so far. Within this field, our country has a large arrearage in comparison to, for instance, the Netherlands or Switzerland.